

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIX

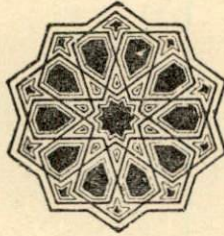

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIX

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Hüseyin ATAY: <i>Bilgi Teorisi (İlmin İmkânı)</i>	1
Prof. Dr. Süleyman ATEŞ: <i>Ahkâm ez-Zevac ve't-Talakki Dav'il Kitâbı ve's-Sünne</i>	41
Prof. Dr. Mehmet S. AYDIN <i>İkbâl'in Felsefesinde İnsan</i>	83
Çev. Prof. Dr. Mehmet S. AYDIN, <i>Tanrı ve Yunan Felsefesi</i> .	107
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Abdurrahman İbnu'l-Cevzi ve "Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr"</i> adlı eseri	127
Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU, <i>Kültür Tarihimizde Sanatın Değeri</i>	135
Çev. Prof. Dr. Mehmet DAĞ, <i>Rudolf Bultman</i>	145
Prof. Dr. Mustafa FAYDA, <i>Vefatının 10. Yılı Dolayısıyla Türkistanlı Âlim Mübeşşir et-Tırâzî</i>	187
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>İslâm Medeniyetinin Batıya Etkileri</i>	215
Prof. Dr. Ahmet UĞUR, <i>Kemal Paşa-Zade'nin VIII. Defteri</i>	223
Doç. Dr. Hayrani ALTINTAŞ, <i>Psikoloji Sözlüğü Üzerine Küçük Bir Deneme</i>	241
Doç. Dr. Hayrani ALTINTAŞ, <i>Psychologie Religieuse</i>	251
Doç. Dr. Rami AYAS, <i>Üniversitesi Gençliğinin Zihin Hayatı</i>	263
Çev. Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik</i>	267
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ, <i>İbâdilikte Azzabe</i>	285
Çev. Yrd. Doç. Dr. Selahattin EROĞLU, <i>Allah'ın Sıfatları Hakkında Zemahşeri ve Beydâvî Arasındaki Münakaşalar</i>	303
Çev. Yard. Doç. Dr. Selahattin EROĞLU, <i>İlk Fıkhî Mezheplerin Kaynakları</i>	313
Yrd. Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ, <i>Sosyalleşme (Socialisation)</i>	329

Çev. Yrd. Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ <i>Bir Ülkenin Kıymet Hükümleri ve Dini Müesseseleri Nasıl İncelenir</i>	335
Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK, <i>Münafıklık ve Dönmelik Üzerinde Bir Araştırma</i>	347
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER, <i>Türk Musikisi'nde Kullanılan Makamların Tesirleri</i>	361
Yrd. Doç. Dr. Nesimi YAZIZICI <i>Klâsik İslâm Döneminde Haberleşme Kurumu İle İlgili Bazı Mülâhazalar</i>	377
Ar. Gör. Ethem CEBECİOĞLU, <i>Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri</i>	387

ABDURRAHMÂN İBNU'L-CEVZÎ VE "ZÂDU'L-MESİR Fİ İLMÎ'T-TEFSİR" ADLI ESERİ.

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU

Hayatı:

Hicrî VI. asır, hiç şüphesiz, İslâm Tarihinde siyasî ve içtimâî hareketlerin kaynaştığı, islâmî ilim ve fikir hareketlerinin en yüksek noktasına eriştiği bir dönemdir. Böyle bir dönemde ilmî yönden temâyüz edebilmek her ilim adamının kolay başaracağı bir iş değildir. İşte bu yazımızda ele alacağımız İbnu'l-Cevzî, bu devrede çeşitli ilim alanlarında yükselen bir kaç mümtaz şahsiyetten biridir. Asrının imâmı ve allamesi olmakla kalmamış, şöhreti ve eserleri zamanımıza kadar ulaşmıştır.

Ebu'l-Ferec, Abdurrahmân b. Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdillâh İbnu'l-Cevzî 508/1114 veya 510/1116 yılında Bağdatta, ilimle ilgisi olmayan zengin bir âileden dünyaya gelmiştir. 514 yılında babası vefat etmiş, çok küçük yaşta yetim kalmıştır. Küçük yaşta yetim kalışı hislerini kamçulamış, hayatın gerçek yönlerini görmesine yardım etmiş ve kendisini tamamen ilme vermiştir. Halasının ve dayısının yardımı ile ilk ders halkalarına katılmış ,dayısı Ebu'l-Fadl Muhammed b. Nâsır (Ö. 550/1155) onun yetişmesi için ayrı bir itina göstermiştir. Bağdat gibi büyük bir ilim merkezinde el-Mubarek b. Ca'ferden Kur'ânı Kerim öğrenmiştir. Daha sonra Ebu'l-Kâsım Ali b. Ya'la'dan va'z ve hitabet dersleri, Ahmet b. Ahmet Ebû's-Saâdât el-Mütevekkilî (Ö. 521/1127), Ali b. Abdi'l-Vâhid ed-Dineverî (Ö. 521/1127), el-Huseyn b. Muhammed Ebû Abdillâh en-Nahvî (Ö. 520/1126), Hibetullah b. Muhammed Ebû'l-Kâsım eş-Şeybânî (Ö. 525/1130), Ahmet b. Muhammed Ebû Nasr et-Tûsî (Ö. 525/1130), Ali b. Abdillâh ez-Zâgûnî (Ö. 527/1132), Muhammed b. el-Hasen el-Mâverdi (Ö. 525/1130), Ahmet b. Abdillâh el-Ukbarî (Ö. 526/1131), İsmâil b. Ahmet es-Semerkindî (Ö. 536/1141), Abdulvahhab b. el-Mubârek (Ö. 538/1143), Ebu Nasr el-Cevâlîkî (Ö. 540/1145) gibi sayıları 78 e ulaşan pek çok ilim adamından çeşitli ilimleri almış, kendisini yetiştirmiş, tefsir, hadis, fıkıh, va'z ve

irşad, tarih, tıp ve diğer alanlarda pek çok eser yazmıştır. Kaynakların beyanına göre irili ufaklı eserlerinin miktarı 300 sayısını aşmaktadır.

Küçüklüğünden beri ilme olan sevgisi, İbnu'l-Cevzi'yi takva sahibi yapmış, geceleri az uyumuş, nâfile ibadetleri bol miktarda yapmış, ilim adamlarının sohbetini kaçırmamış, fakat ilmin, bütün nâfile ibâdetlerden faziletli olduğunu görmüştür. İlim dallarından her hangi biri ile yetinmemiş, diğer ilimleri de öğrenmek için çok fazla gayret göstermiş, babasından kalan sermayeyi, kitablar satın almaya sarfetmiş, daha önce görmediği bir eseri bulunca, define bulmuşçasına sevinmiştir.

İbnu'l-Cevzi, Nûrânî yüzlü, iyi giyinmesini seven, vakûr, tesir edici bir sese sâhip, hoş sohbet bir zât idi. Dâima neşeli olmaya gayret eder, sağlığına itina gösterirdi. Akli melekelerinin en iyi şekilde çalışması için gerekeni yapar, et yemeklerini ve bilhassa meyve sularını tercih ederdi. Güzel kokular sürünür ve ince beyaz bir elbise giyerdi.

Kendisi bir medrese inşa ettirip orada ders verdiği gibi, uhdesinde beş medrese birden bulunmuş ve her birinde ayrı ayrı dersler vermiştir. Müellifimiz, din, felsefe, tarih, tıp ve edebiyat alanında teliflerin yaygın olduğu, ilmi kalkınmanın en yüksek noktaya ulaştığı bir devrede yetişmiş, sadece zamanındaki âlimlerle görüşüp onlardan istifade etmekle kalmamış, kendisinden bir kaç asır evvel vefat etmiş olan âlimlerin de eserlerini mütalâa ederek, onlardan istifade etmiştir. Bu bakımdan kendisine vâiz, imâm, hâfız, müfessir, fakih, edip lakabları verilmiş, tefsir, hadis, tarih, tıp, astronomi, fıkıh, dil ve edebiyat gibi çeşitli sahalarda yüzlerce eser yazmıştır. Kendi eliyle yazdığı eserlerin 200 cildi bulunduğu söylenir. Kaynaklar, Onun her gün takriben dört cüz veya fasikül yazdığını söylemektedirler.

İbnu'l-Cevzi, bilhassa va'z ve hitâbet sahasında yüksek bir şöhrete ulaşmış, sadece câmilerde halka nasihat etmekle yetinmemiş, vezirler ve büyük devlet adamlarının evlerindeki toplantılarda da konuşmalar yapmıştır. Kendisini halifeler, melikler, vezirler ve her tabakadan onbinlerle halk dinlemiştir. İnsanlara nasıl hitab edileceğini, onların dikkatlarının ne şekilde çekileceğini çok iyi bilir, bunlara ilaveten iyi bir arap dili ve edebiyatına vâkıf olması, zamanının ahlakî hastahklarını çok iyi teşhis etmesi ve bunların tedâvi yollarını göstermesi sayesinde, onbinlerle kişinin hidâyete erişmesine vesile olmuştur.

İbnu'l-Cevzi'nin vakûr, şahsiyetine düşkün bir kimse olduğunu daha evvelce söylemiştik. O, halife, vezirler ve devlet ricali ile iyi ilişkiler kurmuş, fakat asla onlara boyun eğmemiştir. Bir saray adamı, halife

veya vezirlerin hususi vâizi olmamıştır. O, idarecilerden uzak kalmayı dâima tercih etmiş, onlara asla tabasbus etmemiştir. Bilakis onlar, onu aramışlardır. Hatta İbnu'l-Cevzî, Halife el-Mustadî Billâh (Ö. 575/1179) a nasihatla bulunmuş, Ona şöyle diyerek onu uyarmıştır.: “Ey Mü'minlerin emiri şayet ben her şeyi konuşacak olursam senden korkarım, şayet susacak olursam sana gelecek zarardan korkarım. Seni sevdiğimden ve sana gelecek zararları bildiğimden ikincisini tercih ediyor ve sana zarar gelmemesini istiyorum”.

İbnu'l-Cevzî, fikhî yönden Hanbeli mezhebine mensubdur. Akide yönünden sert ve katı tutum içerisinde değildir. O, meclislerinde sünneti, Ahmet b. Hanbeli ve ashabını medheder, onların muhaliflerini de zemedirdi. Öyle görünüyor ki O, selef ile sonraki ehli sünnet mezheplerinin görüşlerini telif etmeye gayret göstermiş, bu hususta orta bir yolu tutmuştur. Bu bakımdan bazı kimseler (bilhassa mutaassıb Hanbeliler) tarafından tenkide tâbi tutulmuştur, Âyet ve hadislerde te'vili zarurî gördüğü durumlar olmuş, böyle bir mecâzi mana niçin verilmesin, niçin böyle bir mana vermiyoruz diyerek, müteşâbih lafızları, zâhiri mana dışında tuttuğu yerler olmuştur. İbadet ve hukuka taalluk eden fer'i ahkâm yönünden Hanbeli, akide meselelerinde, Hanbelilikten ve Seleflikten biraz ayrıldığı, te'vile meyyal olduğu görülür. Sanki bir Eş'ari imiş gibi mütalaâ edilebilir. Kendisine bir mesele hakkında fetva sorulduğunda, Hanbeli mezhebi görüşü ile cevap verir. Şayet bu mezhebde mukni bir cevap veya kuvvetli bir delil bulamazsa, Hanefi ve Şâfi'i mezhepleri görüşüne müracaât ederdi. İtikâdî konularda taklitçilikten uzak kalmış, hatta gerektiğinde, Hanbeli mezhebinin ileri gelenlerini tenkid etmekten geri kalmamıştır, Hanbeli mezhebinin, mücessime mezhebi haline gelmesine sebebiyet verenlerden şikayet etmiş, müteşâbih âyetleri te'vile yönelmiş ve bu noktalarda aklı ihmal etmenin doğru olmayacağını söylemiştir. Zamanında ki, Râfızilik, Batmîlik, Müşebbihe ve Mücessime gibi sapık mezheplerin görüşlerini çürütmeye çalışmış, va'zlarında bu konuları işleyerek halkı irşad etmiş ve bu konularda eserler vermiştir.

Müellifimiz, bir kitabı yazar yazmaz, tetkik ve tehzibine lüzûm görmeden onu bırakıp, diğer eserini telife yöneldiğinden, eserlerinde bazı eksiklikler ve yanlışlıklar bulunduğu söylenir. ez-Zehbi” ona bu hal, aceleden ve hemen diğer kitaba başlamasından husule gelmiştir” demektedir.

Çok yönlü bir âlim olan İbnu'l-Cevzî'yi tek yönlü olarak değerlendirmek mümkün değildir. Zamanındaki bütün ilim dallarında bol bol

eserler veren bu zâtın eserlerini burada saymıyacağız. Ancak eserlerinin büyük bir kısmı yazma halinde kütüphaneleri doldurmaktadır. 300 den fazla olan eserlerinin ancak 45 kadarı çeşitli ülkelerde basılmıştır.

Bu meşhur âlimin elbette kendisinden ilim alan talebeleri de çok olacaktır. Onlardan bir kaçını burada zikretmekte fayda görüyoruz. Ebu'l-Hasan Ahmet b. Omer el-Kati'i (Ö. 634/1236), Ebu'l-Kâsım Ali b. Ebi'l-Ferec ibni'l-Cevzi (Ö. 630/1232), Ebu'l-Muzaffer Sıbt İbnu'l-Cevzi (Ö. 654/1256), Abdulganî el-Makdisî (Ö. 600/1203), Muhammed b. Mahmûd el-Bağdâdi (Ö. 643/1245), Yusuf b. Halil (Ö. 648/1250), Muhammed b. Said (Ö. 637/1239), Abdullah b. Ahmed el-Makdisi (Ö. 620/1223) gibi daha pek çok zevât ondan istifade etmişlerdir.

İbnu'l-Cevzi 597/1200 senesi Ramazan ayının bir Cuma gecesinde akşamla yatsı arasında 86 yaşında iken Bağdatta vefat etmiştir. Vefatı Temmuz ayına rastladığından cenazeyi teşyi için gelen halktan bir kısmı izdihamdan ve bir kısmı da bunaltıcı sıcaktan dolayı oruçlarını bozmuşlar, bazıları da serinlemek için kendilerini su arklarına atmışlardı. Babu'l-Harb mezarlığında, Ahmed b. Hanbelin mezarı yakınındaki kabrine defnedilmiştir. Kaynaklar onun enteresan bir vasiyetini kaydederler: İbnu'l-Cevzi, Hazreti Peygamberin hadislerini yazarken kullandığı kalemlerin yongalarını toplamış, büyük bir yığın yapmış, onları öldükten sonra yıkama suyunun ısıtılması için vasiyet etmiş. Vasiyeti yerine getirilmiş, yongalar suyu ısıttığı gibi artmıştır bile, İbnu'l-Cevzi vefat etmeden önce kabrine şu beyitlerin yazılmasını vasiyet etmişti. Meâli şöyledir:

Ey günahı çok olana karşı affı bol olan Allahım,
Günahkâr, işlediği suçlardan bağışlanmak için sana geldi,
Ben bir müsâfirim, müsâfire ancak ikram yaraşır¹.

1 İbnu'l-Cevzinin hayatı, fikri ve görüşleri, eserleri hakkında daha fazla bilgi için bakınız: İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye (ilk tab'ı 1966) XIII. 28-30.; İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, Mısır 1948/1367, II. 321-322.; İbnu'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, Matbaatu'l-İstikâme, IX. 255.; İbn Tangrıberdi, en-Nücumü'z-Zâhire, el-Kâhire 1936/1355, VI. 174-176.; Ebu'l-Fidâ, el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer, Mısır 1325, III. 101.; İbn Receb, Kitâbu'z-Zeyl ala Tabakâti'l-Hanâbile, Mısır 1952/1372, I. 399-433.; ez-Zehabi, Tezkiretu'l-Huffâz, Haydarabât 1958/1377, IV. 1342-1347, es-Suyûti, Tabakâtu'l-Müfessirin, Leiden 1839, s. 17.; ed-Dâvûdi, Tabakâtu'l-Müfessirin, İlk Tabı 1972/1392, I. 270-274.; Taşköprüzâde Ahmed, Mavzuâtu'l-Ulûm, İstanbul 1313, I. 549, 284-285.; İbnu'l-İmâd el-Hanbeli, Şezerâtu'z-Zehab, Beyrût, IV. 329.; Kâtip Çelebi, Keşfüzzunûn, İstanbul 1941/1360.; İsmail Paşa el-Bağdâdi, Hediyyetu'l-Arifin, İstanbul 1951, I. 520-523.; Yusuf Elyân Serkis, Mu'cemu'l-Matbuati'l-Arabiyye, Mısır 1928/1346 I. 67-68.; ez-Zrikli, el-A'lâm, Üçüncü tabı, IV. 89-90.; Omer Rıza Kakhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, Beyrût, V. 157-158.; C. Brockelmann, İbnu'l-Cevzi (İslam Ansiklopedisi) V2. 848-850.; Ömer Nasühî Bilmen, Tefsir Târihi, s. 305-307.; Dr. Nurettin Boyacılar, İbnu'l-Cevzinin Hadisteki Yeri ve Hadis Metodu (Basılmamış doktora tezi, İlahiyât Fakültesi No. 19794).

Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr:

İbnu'l-Cevzî diğer alanlarda olduğu gibi, Kur'ân, Kıraât ve tefsîr sahasında da kıymetli eserler vermiştir. Esbâbu'n-Nüzûl, tezkiretu'l-Erib fi tefsiri'l-Garib, el-İşâre fi'l-Kıraâti'l-Muhtâre, Tefsîru'l-Fâtiha, Umdetu'r-Râsih fi Ma'fîreti'l-Mensûh ve'n-Nâsih, Fünûnu'l-Efnân fi Ulûmi'l-Kur'ân, el-Muctebâ, el-Mugnî fi tefsiri'l-Kurân, el-Vücûh ve'n-Nezâir, Havassu'l-Kur'âni'l-Azîm, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr. bu konudaki eserlerinden bazılarıdır. Biz burada sadece tefsîrde en mühim eseri olan Zâdu'l-Mesîr üzerinde duracak, onun tefsîrde takip ettiği yolu göstermeye çalışacağız.

İbnu'l-Cevzî, Arap Edebiyatına vâkıf, Kur'ânın ruhuna âşına, mütefekkir bir müfessir olduğundan, Zâdu'l-Mesîr adlı tefsîrinde², çeşitli görüşleri ve meseleleri bir tertib altına sokarak, onu, insanları irşad edecek tarzda, açık ve ilmi bir şekilde yazmıştır. Meâni ve beyân ilimlerine itina göstermiş, bu iki ilim olmaksızın Kur'ânın hakkıyla tefsîr edilemeyeceğini zikretmiştir. Bu iki özelliğe, daha ziyade el-Bakara suresinin tefsîrinde durmuş, en güzel örnekleri orada vermiştir. Bu tefsîrde bir çok çapraşık mevzular, sualler sorulup cevaplar verilmek suretiyle halledilmiştir.

Her muteber tefsîr gibi, bu tefsîr de kendinden önce gelen muteber tefsîr ve hadis kaynaklarına dayanmaktadır. Bilhassa Kütübü Sitte, et-Taberinin tefsîri, İbnu Kuteybe'nin Te'vilü Muşkili'l-Kur'ânı ile Garibu'l-Kur'ânı, el-Ferrânın ve ez-Zeccâcın Meâni'l-Kur'anları, Ebû Ali el-Fârisinin el-Huccesi, Ebû Ubeyde'nin Mecâzu'l-Kur'ânı, el-Hattâbinin Esmâullahi'l-Hüsnâsı, İbnu'l-Enbâri ve diğerlerinin eserlerine hemen hemen bir kaç sahifede bir rastlanmaktadır.

Genellikle müfessirlerin, tefsîrde nasıl bir yol takip ettiklerinin en güzel delilini, yine bizzat kendi eserlerine yazdıkları mukaddimelerinde bulmak mümkün olur. Biz de İbnu'l-Cevzinin bu konudaki görüşlerini ve böyle bir tefsîre girişmesinin sebebini zâdu'l-Mesîrin mukaddimesinden okuyalım: "Ben bütün tefsîr kitaplarına nazar ettim. Onları, ya okuyucuyu ye'se düşürecek kadar büyük veya her isteyenin istifade edemeyeceği kadar küçük buldum. Onların orta halli olanları da tertipsiz olmaları bakımından kendilerinden çok az istifade edilebilmekteydi. Çok kerre orada müşküller ihmâl edilmiş, garib olanlar şerhedileceği yerde, garib olmayanlar şerhedilmiştir. Ey okuyucu işte sana, kolay, muhtasar ve pek çok ilimleri ihtiva eden, lafızların ihtisarı bakımından en

² Bu tefsîr 1384 senesinde Dimaşk'ta 9 cilt halinde basılmıştır.

son noktaya ulaşan “Zâdu’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr” adını verdiğim bir tefsir ortaya koydum. Allah seni onu öğrenmeye muvaffak kılsın”³. demektedir. Bu ifadesinden İbnu’l-Cevzinin tefsirini telif sebebi, gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hakikaten o, Kur’ân tefsiri hakkında yazılmış irili ufaklı eserlerdeki eksiklikleri delici bir gözle görmüş, bu konuda okuyucuların en iyi şekilde istifade edebilmeleri için, daha evvel kaynaklarını belirttiğimiz eserlerden istifade ederek, âdetâ onları hulâsa etmiş, onları tasnife tâbi tutmuş, gerek kelimelerin sarf, nahiv ve garib yönlerini açıklığa kavuşturmuş, gerek âyetin ifade ettiği çeşitli manaları bir kaç katagori de vermek suretiyle, o görüş sahiplerini de zikretmeyi ihmal etmemiştir. Genellikle selefden gelen haberlerin isnadlarını ihtisar için hafzetmiş, sözün ilk sahibini zikretmekle yetinmiştir. Kendisi bir hadisci olması hasebiyle en sağlam haberleri nakletmiştir. Ayrıca âyetlerin tefsirini yaparken, bazı yerlerde fasıllar açmak suretiyle âyetin delalet ettiği hükümleri veya başka hususları vermeye çalışmıştır⁴. Tefsirinde şürlle istişhada geniş bir yer verilmiştir.

İbnu’l-Cevzî mukaddimesinde, tefsir ilminin fazileti, âlimlerin tefsir ve te’vil kelimelerini anlayışları, Kur’ânın nâzil oluşunun müddeti, Kur’ânda ilk ve son nâzil olan âyetler, mevcûd tefsir kitaplarındaki eksiklikler ve nihayet istiâze ve Besmele hakkında gereken bilgileri verdikten sonra, Fâtihanın tefsirine geçmektedir.

Tefsir ilminin fazileti hakkında, Ebû Abdîrrahmân es-Sülemînin, İbn Mes’ud’dan naklen “Biz Allahın Rasûlünden onar âyet öğreniyorduk, bu on âyetin manasını ilim ve amel yönünden öğrenmedikçe diğerine geçmezdik” demektedir. İyâs b. Muâviyenin de şöyle dediğini zikreder: “Kur’ân okuyupta onun tefsirini bilen ile bilmeyenin misâli, kandili bulunmayan bir kavme dostları tarafından geceleyin gönderilen bir mektub (kitab) gibidir. Onu karıştırırlar, fakat içinde ne olduğunu bir türlü bilemezler. Ama kandil gelince, içinde ne olduğunu öğrenirler”⁵.

Tefsir ve te’vil kelimelerinin aynı mı yoka ayrı mı olduğu hususunda âlimlerin ihtilaf ettiklerini, genellikle dilcilerden oluşan bir grubun bu iki kelimenin aynı manaya geldiğini söylediklerini, fıkıhçıların ise, aynı olmadığını ifade ettiklerini belirtmektedir⁶. Daha sonra Kur’ânın nüzül müddeti hakkındaki görüşlerini serdettikten sonra⁷, ilk ve

3 Zâdu’l-Mesîr, I. 3-4.

4 Zâdu’l-Mesîr, I. 16, 20, 40, 321, 432.....

5 Aynı eser, I. 4.

6 Aynı eser, I. 4.

7 Aynı eser, I. 5.

son nâzil olan sûreler ve âyetler üzerinde durmakta ve bu konudaki rivâyetleri nakletmektedir⁸.

Bu fasıldan sonra, böyle bir tefsir yazışının sebebi olabilecek ve tefsirde takip ettiği metodu verecek mahiyette olan fasılda, müellifimiz şunları söylemektedir: "Bütün tefsir kitapları tetkik edildiğinde, onların hiçbirinin yeterli olmadığı görülür. Bu tefsirlerde bir âyete bakılmak istendiğinde, bazısı nâsih ve mensûh'dan hâli, bazısında esbab-ı Nüzûl bulunmaz, bazısının mekkî veya medeni olduğu beyan edilmemiş, bazısında âyetin hükmü bulunmaz, bazen da âyette vâki olacak şüphelere temas edilmez. İşte ben yazdığım bu tefsirde, tefsir yapan kimsenin müstağni kalamıyacağı, geçmiş eserlerdeki, fenleri burada derecelendirdim. Aynı cinsten olan şeylerin bu kitabda zikrinin gına getireceğini düşünerek,, daha evvel geçen kelimelerin tefsirinin tekrarından kaçındım ve onların geçmişteki yerlerine işaret ettim. Sıhhatı uzak olan sözleri terkettim. Bir âyetin tefsirinin yapılmadığını görürsen, böyle bir durum şu iki husustan hâli olamaz: Ya o âyet daha evvel geçmiştir, veya âyet okadar açıktır ki, onun tefsire ihtiyacı yoktur. Şu kitabımızda, tefsirlerin en pâkını ihtiyar ettim, en sahih, en güzel, ve en sağlam olanlarını aldım. Ve bunların nazmı, en muhtasar ibarelerle yazıldı. İşte eserimize bu şekilde başladık, Allah muvaffak etsin."⁹

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, müellifimiz hakikaten ortaya koyduğu bu usûlünü tefsirinde uygulamıştır. Tefsir tetkik edildiğinde ibarelerde lüzûmsuz uzatmalar görülmediği gibi, anlayışı zorlaştıran ihtisarlar da mevcûd değildir. İbareler okunduğunda kolayca anlaşılabilir. Bir âyetin manası veya kelimeleri hakkında çeşitli görüşler sistematik bir şekilde toplanmış, âdetâ bu konudaki bütün malzeme okuyucunun gözleri önüne serilmiştir. Bu eserin diğer bir hususiyeti, yazar, bu görüşlerde münakaşalara girişmemiş, onların bazısını bazısına tercih etmemiştir. Okuyucuyu tercihde serbest bırakmıştır. Kısacası bu tefsir, tefsir ilminde okuyucuya en yüce gayeleri sistemli bir şekilde verip, geçmişin kültürünü bize kolay ve muhtasar bir biçimde ulaştırmaktadır. Kendisinde çok az, münker ve isrâîli rivayetler bulunması, naklettiği haberlerde hemen hemen hiç münakaşaya yönelmemesi, çok az tercihlerde bulunması gibi aleyhine olabilecek yönlerine rağmen, Zâdu'l-Mesîr şu özlü faydaları ihtiva eder:

- 1) Geçmişlerin, unutup geçtikleri şeyleri ilave etmesi.

8 Aynı eser, I. 5-6.

9 Zâdu'l-Mesîr, 6-7.

- 2) Kendinden önce gelen tefsirlerdeki ayıb ve kusurlardan kaçınmaya çalışması,
- 3) Zikrinde fayda görmediği şeyleri terketmesi,
- 4) Okuyucunun tefsire ihtiyaç duyduğu şeyleri, gayesine uygun bir şekilde ihtisar etmeye hırslı olması,
- 5) Ayetleri tefsirdeki meyli, Hazreti Peygamberden gelen haberleri, daha sonra da Sahabe ve Tâbüilerden gelen haberleri diğer haberlere tercih etmesi,
- 6) Meşhûr ve Şâzz kıraâtler hakkında bilgiler vermesi, bu ilmin imamlarından gelen tevcihleri atlamaksızın göstermesi,
- 7) Kur'ânın müfredâtını izâh etmesi, manayı tamamlamak için kelimelerin iştikaklarına kadar inmesi,
- 8) Sahabe, tâbiîn ve müctehid imamların çeşitli fihki meselelerdeki görüşlerini zikretmesi,
- 9) Kendisinden bazı hikayeleri tefsirine sokmayı ihmal etmemesi, gibi özellikler, bu tefsirin en bâriz hususiyetlerini teşkil eder kısacası geçmiş tefsir kültürünü derli toplu sistemli bir şekilde aksettiren bir tefsir olması bakımından ehemmiyeti haizdir.